

Dr.oec. Rosita Zvirgzdiņa

Dr.oec. Jānis Vanags

Dr.oec. Helma Jirgena

Globalizācija un piena ražošanas intensifikācijas ekonomiskie aspekti Latvijas piensaimniecībās

MONOGRĀFIJA

Rīga, 2014

UDK 636.2.034(474.3)
Zv 584

Dr.oec. Rosita Zvirgzdiņa, Dr.oec. Jānis Vanags, Dr.oec. Helma Jirgena
**Globalizācija un piena ražošanas intensifikācijas ekonomiskie aspekti
Latvijas piensaimniecībā**
MONOGRĀFIJA

Monogrāfiju rekomendējis izdošanai Biznesa augstskolas Turība Biznesa tehnoloģiju institūts, sēdes protokols nr.5 (30.05.2014.)

ISBN 978-9984-828-91-6

© SIA "Biznesa augstskola *Turība*", 2014, 403 lpp.
Izdevējs SIA "Biznesa augstskola *Turība*"
E-pasts: izdevnieciba@turiba.lv
Iespiests SIA "Drukātava"

Priekšvārds

Zinātniskajā monogrāfijā *”Globalizācija un piena ražošanas intensifikācijas ekonomiskie aspekti Latvijas piensaimniecībā”* pamatā analizēts laika periods no 2004. līdz 2013. gadam.

Monogrāfija sastāv no šādām daļām:

Ievads;

1. nodaļa ”Piensaimniecību darbības intensifikācija Latvijā un Eiropā” – nodaļā analizēti un izskatīti ES kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros īstenotās reformas un to saistība ar piensaimniecību attīstības intensifikācijas un ekstensifikācijas procesiem. Liela uzmanība veltīta valsts tautsaimniecības un lauksaimniecības nozares attīstības analītiskam izvērtējumam, kas veido piensaimniecību darbības ārējās uzņēmējdarbības vides nozīmīgākās dimensijas. Nodaļā veikta detalizēta analīze par piena ražošanas nozari gan salīdzinājumā ar citu lopkopības produktu ražošanu valstī kopumā un reģionos, gan arī izanalizētas piensaimniecībā saražotā piena apjoma un piensaimniecību darbības ienākumu intensitātes izmaiņas lauku reģionos. Nodaļā tiek akcentēts piensaimniecību darbības globālais efekts. Tāpēc Latvijas piena ražošanas intensifikācijas rezultātu saražotā kvantitatīvās un kvalitatīvās izmaiņas tiek salīdzinātas ar analogiskiem piensaimniecību darbības rādītājiem Dānijas, Igaunijas, Lietuvas, Somijas un Zviedrijas piensaimniecībā.

2. nodaļa ”Uzņēmējdarbības intensifikācijas teorētiskie ekonomiskie rakstura aspekti” – nodaļā iekļauta zinātniskā diskusija par nozīmīgākajiem piensaimniecības intensifikācijas aspektiem, sniegti skaidrojumi un papildinājumi pētījumā izmantoto terminu pilnīgākai izpratnei atbilstoši pētījuma mērķim un uzdevumiem. Nodaļā zinātniski pamatotas piena ražošanas palielināšanas iespējas, mijiedarbojoties intensīvas un ekstensīvas saimniekošanas priekšrocībām konkrētos iekšējās un ārējās uzņēmējdarbības apstākļos. Tādējādi tiek panākta augstāka piensaimniecības rīcībā esošo resursu izmantošanas efektivitātes paaugstināšanās. Nodaļā atklāta valsts dotāciju un subsīdiju ietekme uz piena ražošanas intensifikācijas procesiem un piensaimniecību darbības ienākošo un izejošo naudas plūsmu, kā arī peļņas veidošanos un rentabilitāti.

3. nodaļa "Piena ražošanas un piensaimniecības attīstības iespējas Latvijas reģionos" – nodaļā izklāstīta veiktā pētījuma metodoloģija, raksturotas aptauju izlases, eksperti un pētījumā iesaistīto respondentu – piensaimniecību īpašnieku saimnieciskās darbības rezultāti. Nodaļā sniegts pārskats par veiktajiem pētījumiem, skaidrojot piena ražošanas intensifikācijas un piensaimniecības attīstības iespējas Latvijas reģionos, analizēti un salīdzināti rezultāti, un kopumā visa pētījuma rezultāti integrēti piena ražošanas intensifikācijas modeļos Latvijas reģioniem.

Katras nodaļas nobeigumā iekļauti secinājumi par pētījuma rezultātiem un priekšlikumi piensaimniecību darbības tālākai intensifikācijai Latvijas reģionos.

Darba ietvaros izdarītie secinājumi un priekšlikumi izmantojami turpmākajiem pētījumiem par dažādiem piensaimniecību darbības intensifikācijas sociāli ekonomiskajiem, tehniskajiem un ekoloģiskajiem aspektiem. Zinātniskā darba rezultāti var būt piemērojami vadības lēmumu pieņemšanai gan piensaimniecības vadības līmenī, gan pašvaldību un valsts institūcijās, konkrētu pasākumu un valdības lēmumu projektu izstrādāšanai par valsts atbalsta politikas elastības un efektivitātes paaugstināšanu saistībā ar lauku saimnieciskās darbības vides konkurētspējas palielināšanu globālā aspektā un iespēju atšķirību samazināšanai starp lauku reģioniem.

Zinātniskajā pētījumā iegūtās teorētiskās atziņas var būt noderīgas studiju programmu papildināšanai lauksaimniecības zinātnē. Darbā izstrādātā piena ražošanas intensifikācijas un ekstensifikācijas procesu pētīšanas metodoloģija izmantojama piemērotāko intensifikācijas un/vai ekstensifikācijas pasākumu izstrādē citu lauksaimniecības produktu ražošanā ekonomikas globalizācijas apstākļos.

Saturs

Priekšvārds	3
Saturs.....	5
Darbā ievietoto attēlu saraksts	12
Darbā ievietoto tabulu saraksts	15
Monogrāfijā lietotie saīsinājumi	19
Kopsavilkums.....	20
Summary.....	23
Ievads	26

1. PIENSAIMNIECĪBU DARBĪBAS INTENSIFIKĀCIJA LATVIJĀ UN EIROPĀ

35

1.1. ES kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros īstenotās reformas un piensaimniecības intensifikācija.....	35
1.1.1. Kopējās lauksaimniecības politikā īstenotās reformas pārprodukcijas mazināšanai	36
1.1.2. "Agenda 2000" un tās saistība ar piensaimniecības intensifikāciju	40
1.1.3. Kārtējās KLP reformas laika periodā līdz 2013. gadam un to saistība ar piensaimniecības intensifikāciju.....	44
1.1.4. Kopējās lauksaimniecības politikas reformas "veselības pārbaude" un izmaiņas piena ražošanas intensifikācijā	47
1.1.5. Nozīmīgākās un aktuālākās KLP attīstības problēmas mūsdienās un to saistība ar piensaimniecību intensifikācijas pasākumiem	53
1.1.6. Latvijas lauksaimnieku iekļaušanās ES Kopējā lauksaimniecības politikā	57
1.1.7. Latvijas valsts priekšlikumi tālākai ES Kopējās lauksaimniecības politikas reformēšanai	59
1.2. Valsts tautsaimniecības izaugsme – piensaimniecību darbības intensifikācijas sociāli ekonomiskais, politiskais un ekoloģiskais ietvars.....	65

1.2.1. Valsts tautsaimniecības izaugsme un saražotā iekšzemes kopprodukta izmaiņas	66
1.2.2. Tautsaimniecības attīstības cikliskais raksturs un tā ietekme uz piensaimniecību darbības intensifikāciju	69
1.2.3. Lauksaimniecības nozares attīstības raksturs strauji mainīgos ekonomiskās attīstības apstākļos.....	74
1.3. Piena ražošanas izmaiņas salīdzinājumā ar citu lopkopības produktu ražošanu	78
1.3.1. Saražotā piena un citu lopkopības produkcijas veidu apjoma izmaiņas.....	78
1.3.2. Saražotā piena un gaļas pieaugums ilgākā laika periodā	80
1.3.3. Saražotās gaļas apjoma strukturālas izmaiņas.....	83
1.3.4. Saražotā un realizētā piena cenas izmaiņas uz pārējo lopkopības produktu cenas izmaiņu fona.....	85
1.3.5. Saražotā piena un gaļas realizācijas ienākumu izmaiņu raksturs un tendence.....	89
1.3.6. Piena un liellopu gaļas realizācijas ienākumu funkcionālā saistība.....	93
1.4. Reģionos saražotās lauksaimnieciskās produkcijas izmaiņu raksturs un tendences	95
1.4.1. Lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības izmaiņas faktiskajās cenās sadalījumā pa lauku reģioniem.....	95
1.4.2. Lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības izmaiņu intensitāte valsts reģionos.....	97
1.4.3. Strukturālas izmaiņas lauksaimniecības nozarē saražotajai pievienotai vērtībai valsts reģionos	100
1.4.4. Lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības pieauguma dinamika valsts reģionos	102
1.4.5. Lauksaimniecības produktu ražošanas intensifikācijā izmantojamā lauksaimniecības zeme sadalījumā pa reģioniem.....	106
1.5. Piensaimniecībās saražotā piena apjoma izmaiņas lauku reģionos.....	110

1.5.1.	Piena ražošanas priekšrocības salīdzinājumā ar citiem lauksaimniecības produktu ražošanas veidiem.....	111
1.5.2.	Piensaimniecībās saražotā piena izmaiņas sadalījumā pa lauku reģioniem.....	112
1.5.3.	Piensaimniecībās saražotā piena kvantitatīvā apjoma reģionālās struktūras izmaiņas.....	116
1.5.4.	Piensaimniecībās saražotā piena izmaiņu raksturs un tendences sadalījumā pa lauku reģioniem.....	119
1.6.	Piensaimniecību darbības ienākumu intensitātes izmaiņas reģionos.....	123
1.6.1.	Piena ražošanas intensitātes izmaiņas lauku reģionu piensaimniecībās saistībā ar lauksaimniecības zemes izmantošanu.....	123
1.6.2.	Piensaimniecību rīcībā esošā slaucamo govju ganāmpulka ražīguma izmaiņas intensifikācijas procesu rezultātā.....	131
1.6.3.	Slaucamo govju ganāmpulka ražīguma izmaiņu raksturs un tendences lauku reģionos.....	134
1.6.4.	Slaucamo govju ganāmpulka kvantitatīvās un kvalitatīvās izmaiņas lauku reģionos.....	139
1.6.5.	Slaucamo govju ganāmpulka izmaiņu raksturs un tendences lauku reģionos.....	143
1.6.6.	Slaucamo govju skaita izmaiņas saistībā ar lauksaimniecības zemes izmaiņām lauku reģionos.....	149
1.7.	Piena ražošanas intensitātes procesu ietekme uz ražošanas koncentrāciju un pensaimniecību ienākumiem.....	154
1.7.1.	Piensaimniecību ienākumu izmaiņas saistībā ar īstenotajiem piena ražošanas intensifikācijas pasākumiem.....	155
1.7.2.	Piensaimniecību ienākumu pieauguma dinamika saistībā ar īstenotajiem piena ražošanas intensifikācijas pasākumiem.....	158
1.7.3.	Piensaimniecību ieņēmumu izmaiņas saistībā ar izmantoto lauksaimniecības zemi.....	162
1.7.4.	Piensaimniecību ieņēmumu izmaiņas saistībā ar slaucamo govju ganāmpulka izmaiņām.....	166

1.8. Piena ražošanas intensitātes izmaiņu starpvalstu salīdzinājums...	170
1.8.1. Slaucamo govju ganāmpulka intensifikācijas pasākumu efekta izmaiņas salīdzinājumā iekļautajās ES valstīs	171
1.8.2. Slaucamo govju ganāmpulka ražīguma izmaiņu raksturs un tendences Skandināvijā un Baltijas valstīs	172
1.8.3. Piensaimniecību darbības intensifikācijas efekta izmaiņas saistībā ar lauksaimniecības zemes izmantošanu salīdzinājumā iekļautajās ES valstīs.....	176
1.8.4. Lauksaimniecības zemes izmantošanas intensitātes pieaugums saistībā ar govju skaita izmaiņām uz platības vienību salīdzinājumā iekļautajās ES valstīs	179
1.8.5. Piensaimniecību ieņēmumu izmaiņas uz ganāmpulkā esošās slaucamās govju vienību salīdzinājumā iekļautajās ES valstīs.....	182
Nozīmīgākie secinājumi	188

2. UZŅĒMĒJDARBĪBAS INTENSIFIKĀCIJAS TEORĒTISKIE EKONOMISKA RAKSTURA ASPEKTI 194

2.1. Jēdziena "intensifikācija" etimoloģija.....	195
2.2. Uzņēmējdarbības un piensaimniecības intensifikācijas jēdziena skaidrojums	197
2.2.1. Intensifikācijas jēdziena skaidrojums latviešu valodā izdotajos zinātniska rakstura izdevumos	197
2.2.2. Intensifikācijas jēdziena skaidrojums svešvalodās izdotajos zinātniska rakstura izdevumos	201
2.2.3. Zinātniskā darbā izmantotie intensifikācijas jēdzienu skaidrojumi.....	205
2.3. Zinātniskā diskusija par nozīmīgākajiem piensaimniecības intensifikācijas aspektiem	208
2.4. Piena ražošanas palielināšanas iespējas intensīvas un ekstensīvas piensaimniecības ietvaros.....	211
2.4.1. Intensīva ražošana kā pretstats ekstensīvam ražošanas veidam.....	212

2.4.2. Piena ražošanas intensifikāciju ietekmējošie iekšējie un ārējie PESTE faktori	216
2.4.3. Piena ražošanas palielināšana ekstensīvas piensaimniecības ietvaros	218
2.4.4. Ekstensīvas piena ražošanas pasākumu ekonomiskais izdevīgums	224
2.4.5. Piena ražošanas palielināšanas iespējas intensīvas piensaimniecības ietvaros	227
2.4.6. Piena ražošanas intensifikācijas pasākumu saimnieciskā izdevīguma novērtēšana	234
2.5. Piensaimniecības intensifikācijā izlietoto resursu efektivitātes novērtēšana	240
2.5.1. Piensaimniecības darbības intensifikācijas procesos izlietoto resursu efektivitātes novērtēšana	241
2.5.2. Piena ražošanas intensifikācijas procesos izlietoto resursu efektivitātes novērtējums	247
2.6. Valsts dotāciju un subsīdiu ietekme uz resursu izlietojumu piensaimniecību darbības intensifikācijā un tās saimniecisko izdevīgumu	258
2.6.1. Ražošanas apjoma dotāciju ietekme uz piensaimniecības darbības intensifikāciju	260
2.6.2. Slaucamo govju dotāciju ietekme uz piensaimniecības darbības intensifikācijas rezultātiem	268
Nozīmīgākie secinājumi	291

3. PIENA RAŽOŠANAS INTENSIFIKĀCIJAS UN PIENSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJAS REĢIONOS.....295

3.1. Pētījumā iekļauto piensaimniecību reģionālais sadalījums.....	295
3.2. Intensifikācijas objektu izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās lauku reģionos	298
3.2.1. Lauksaimniecības zemes platības izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	299

3.2.2. Slaucamo govju skaita izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās.....	303
3.2.3. Realizētā piena kvantitatīvās izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās.....	306
3.2.4. Slaucamo govju izmantošanas intensifikācijas efekta izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	309
3.2.5. Lauksaimniecības zemes izmantošanas intensifikācijas efekta izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	311
3.3. Ienākošās naudas plūsmas izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	313
3.4. Izejošās naudas plūsmas izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	318
3.4.1. Izejošās naudas plūsmas izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību pētījumā iekļautajās piensaimniecībās.....	320
3.4.2. Izejošās naudas plūsmas izmaiņas uz slaucamo govī pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	322
3.4.3. Piena ražošanas pašizmaksas izmaiņaspētījumā iekļautajās piensaimniecībās.....	323
3.5. Ilgtermiņa ieguldījumi piena ražošanas intensifikācijas pasākumos lielākajās piensaimniecībās	325
3.6. Saņemto kredītu izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	329
3.7. Piena ražošanas intensifikācijas un piensaimniecības attīstības iespējas Latvijas reģionos ekspertu un uzņēmēju skatījumā	333
3.7.1. Ekspertu grupas izveidošana pētījuma mērķu sasniegšanai.....	334
3.7.2. Ekspertu vērtējuma pamatnosacījumi.....	335
3.7.3. Ekspertu darbības rezultātu analītisks izvērtējums	337
3.8. Piensaimniecībās nodarbināto aptaujas rezultātu analītisks izvērtējums	341
3.8.1. Respondentu atlase piensaimniecību darbības intensifikācijas padziļinātai izpētei	341
3.8.2. Aptaujā iesaistīto respondentu izglītības līmenis un tā saistība ar piena ražošanas rādītājiem	343

3.8.3. Piena ražošanas intensifikācijas līmenis aptaujā iekļautajās saimniecībās	344
3.8.4. Pienasaimniecības intensifikāciju ietekmējošie faktori potenciālo piena ražotāju vērtējumā	350
3.8.5. Pienasaimniecības intensifikāciju ietekmējošo faktoru izvērtējuma salīdzinājums ekspertu, pienasaimniecību vadītāju un/vai īpašnieku un potenciālo piena ražotāju skatījumā	355
3.9. Piena ražošanas intensifikācijas modeļi Latvijas reģionos	357
3.9.1. Pienasaimniecību darbības intensifikācijas funkcionāla modeļa vispārējs apraksts	357
3.9.2. Piena ražošanas intensifikācijas modelis Pierīgas reģionā strādājošajās pienasaimniecībās	361
3.9.3. Piena ražošanas intensifikācijas modelis Vidzemes reģionā strādājošajās pienasaimniecībās	363
3.9.4. Piena ražošanas intensifikācijas modelis Kurzemes reģiona pienasaimniecībās	365
3.9.5. Piena ražošanas intensifikācijas modelis Zemgales reģiona pienasaimniecībās	367
3.9.6. Piena ražošanas intensifikācijas modelis Latgales reģiona pienasaimniecībās	369
Nozīmīgākie secinājumi	372
NOBEIGUMS	375
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	377
PIELIKUMI	399

Darbā ievietoto attēlu saraksts

Nr.	Attēla nosaukums	Lpp.
1.1.	ES Kopējās lauksaimniecības politikas finansējuma absolūto un relatīvo izmaiņu dinamika salīdzināmās cenās	37
1.2.	Minerālmēslu patēriņa dinamika un prognoze ES-27 valstīs	55
1.3.	Iekšzemes kopprodukta izmaiņu cikliskais raksturs un tendence	70
1.4.	Augkopības un lopkopības produkcijas vērtības izmaiņu raksturs un tendence	76
1.5.	Saražotā piena un gaļas izmaiņu dinamika ilgākā laika periodā	81
1.6.	Lauku saimniecībās saražotā piena un liellopu cenas izmaiņu dinamika	87
1.7.	Piensaimniecībās saražotā piena realizācijas ienākumu salīdzinājums ar gaļas realizācijas ienākumiem	91
1.8.	Lauku saimniecībās saražotā piena un liellopu gaļas realizācijas ienākumu funkcionālā saistība	94
1.9.	Saražotās pievienotās vērtības izmaiņu dinamika Rīgas, Pierīgas un Latgales reģionos faktiskajās cenās	102
1.10.	Saražotās pievienotās vērtības izmaiņu dinamika Kurzemes, Vidzemes un Zemgales reģionos faktiskajās cenās	104
1.11.	Saražotā piena īpatsvara izmaiņas lauku reģionos	118
1.12.	Saražotā piena rakstura dinamika un tendences Pierīgas, Vidzemes un Latgales reģionu piensaimniecībās	119
1.13.	Saražotā piena rakstura dinamika un tendences Kurzemes un Zemgales reģionu piensaimniecībās	121
1.14.	Piena ražošanas intensitātes izmaiņu dinamika un tendences Latgales, Pierīgas un Zemgales reģionu piensaimniecībās saistībā ar lauksaimniecības zemes izmantošanu	127
1.15.	Piena ražošanas intensitātes izmaiņu dinamika un tendences Kurzemes un Vidzemes reģionos piensaimniecībās saistībā ar lauksaimniecības zemes izmantošanu	129
1.16.	Govju izmantošanas intensitātes izmaiņu dinamika un tendences Pierīgas, Zemgales un Vidzemes reģionu piensaimniecībās	134
1.17.	Govju izmantošanas intensitātes izmaiņu dinamika un tendences Latgales un Kurzemes reģiona piensaimniecībās	137

Nr.	Attēla nosaukums	Lpp.
1.18.	Govju skaita izmaiņu dinamika un tendences Kurzemes, Pierīgas un Vidzemes reģionu piensaimniecībās	143
1.19.	Govju skaita izmaiņu dinamika un tendences Latgales un Zemgales reģiona piensaimniecībās	146
1.20.	Piensaimniecību ienākumu izmaiņas Latgales, Kurzemes un Pierīgas reģionos	159
1.21.	Piensaimniecību ienākumu izmaiņas Vidzemes un Zemgales reģionos	161
1.22.	Slaucamo govju ražīguma izmaiņas Skandināvijas valstīs	173
1.23.	Slaucamo govju ražīguma izmaiņas Baltijas valstīs	175
1.24.	Lauksaimniecības zemes izmantošanas intensifikācijas rezultātu salīdzinājums ar Latvijas piensaimniecībās sasniegto rezultātu	178
1.25.	Lauksaimniecības zemes izmantošanas intensifikācijas rezultātu salīdzinājums ar Latvijas piensaimniecībās sasniegto rezultātu	181
1.26.	Piensaimniecību īpatnējā ienākuma izmaiņu salīdzinājums atlasītajās ES valstīs ar vidējo rādītāju Latvijas piensaimniecībās	184
2.1.	Piena ražošanas intensifikāciju ietekmējošie iekšējie un ārējie faktori	217
3.1.	Piensaimniecību darbības intensifikāciju ietekmējošo faktoru nozīmīguma sadalījuma grafiskais attēlojums ekspertu vērtējumā	339
3.2.	Aptaujāto piena ražotāju sadalījums pa lauku reģioniem	343
3.3.	Rentablo piensaimniecību īpatsvars starp apsekojumā iekļautajām saimniecībām sadalījumā pa lauku reģioniem	346
3.4.	Ieguldījumu struktūra piena ražošanas intensifikācijas pasākumos	346
3.5.	Respondentu viedoklis par piensaimniecības darbības turpināšanu	348
3.6.	Piensaimniecību vadītāju un/vai īpašnieku aptaujas rezultāti par piena ražošanas intensifikāciju ietekmējošajiem faktoriem	349
3.7.	Piensaimniecības intensifikāciju ietekmējošo ražošanas faktoru nozīmīgums potenciālo piena ražotāju vērtējumā	351
3.8.	Piensaimniecību darbību intensifikāciju ietekmējošo ražošanas faktoru salīdzinājuma rezultāti	356

Nr.	Attēla nosaukums	Lpp.
3.9.	Piena ražošanas intensificēšanas modelis Latvijas lauku reģionu piensaimniecībās	359
3.10.	Piena ražošanas intensificēšanas modelis Pierīgas reģiona piensaimniecībās	362
3.11.	Piena ražošanas intensificēšanas modelis Vidzemes reģiona piensaimniecībās	365
3.12.	Piena ražošanas intensificēšanas modelis Kurzemes reģiona piensaimniecībās	366
3.13.	Piena ražošanas intensificēšanas modelis Zemgales reģiona piensaimniecībās	368
3.14.	Piena ražošanas intensificēšanas modelis Latgales reģiona piensaimniecībās	370

Darbā ievietoto tabulu saraksts

Nr.	Tabulas nosaukums	Lpp.
1.1.	”Agenda 2000” paredzētā un faktiski piešķirtā KLP finansējuma salīdzinājums	42
1.2.	Iekšzemes kopprodukta vērtības un apjoma izmaiņas	67
1.3.	Piensaimniecību darbības intensifikācija dažādās tautsaimniecības attīstības fāzēs	72
1.4.	Lauksaimniecības nozares attīstības nozīmīgākie rādītāji	74
1.5.	Saražotās lopkopības produkcijas fiziskā apjoma izmaiņas	79
1.6.	Saražotās lopkopības produkcijas fiziskā apjoma izmaiņas	83
1.7.	Saražotā piena un gaļai audzēto mājdzīvnieku realizācijas cenas izmaiņas	85
1.8.	Saražotā piena un gaļai audzēto mājdzīvnieku realizācijas ieņēmumu izmaiņas	90
1.9.	Lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības reģionālais sadalījums	96
1.10.	Lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības izmaiņu intensitāte	98
1.11.	Lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības reģionālās struktūras izmaiņas	100
1.12.	Lauksaimniecībā izmantojamās zemes platību izmaiņas lauku reģionos	107
1.13.	Izmantotās lauksaimniecības zemju platības izmaiņas lauku reģionos	109
1.14.	Saražotā piena kvantitatīvās izmaiņas sadalījumā pa reģioniem	113
1.15.	Piena ražošanas intensitāte lauku reģionu piensaimniecībās	114
1.16.	Strukturālas izmaiņas lauku reģionos saražotā piena apjomā	116
1.17.	Piena ražošanas intensitātes izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību sadalījumā pa reģioniem	124

Nr.	Tabulas nosaukums	Lpp.
1.18.	Saražotā piena relatīvās izmaiņas laika intervālos uz zemes platības vienību sadalījumā pa reģioniem	125
1.19.	Slaucamo govju izmantošanas intensitātes kvantitatīvās izmaiņas sadalījumā pa lauku reģioniem	132
1.20.	Piena ražošanas intensitāte lauku reģionu piensaimniecībās	133
1.21.	Slaucamo govju skaita kvantitatīvās izmaiņas lauku reģionos	140
1.22.	Slaucamo govju skaita relatīvās izmaiņas lauku reģionos	141
1.23.	Slaucamo govju skaita strukturālas izmaiņas lauku reģionos	147
1.24.	Slaucamo govju skaita izmaiņas uz izmantotās lauksaimniecības zemes platību lauku reģionos	150
1.25.	Slaucamo govju skaita relatīvās izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību sadalījumā pa lauku reģioniem	152
1.26.	Piensaimniecību ienākumu izmaiņas sadalījumā pa lauku reģioniem	156
1.27.	Piensaimniecību ienākuma relatīvās izmaiņas lauku reģionos	157
1.28.	Piensaimniecību īpatnējo ienākumu izmaiņas uz izmantotās lauksaimniecības zemes platības vienību sadalījumā pa reģioniem	163
1.29.	Piensaimniecību īpatnējā ienākuma relatīvās izmaiņas saistībā ar lauksaimniecības zemes izmantošanu lauku reģionos	164
1.30.	Piensaimniecību īpatnējo ienākumu izmaiņas uz slaucamo govju lauku reģionos	167
1.31.	Piensaimniecību īpatnējā ienākuma relatīvās izmaiņas uz slaucamo govju lauku reģionos	168
1.32.	Slaucamo govju ražīguma izmaiņas intensifikācijas rezultātā salīdzinājumā iekļautajās ES valstīs	171
1.33.	Pārdotā piena izmaiņas uz izmantotās lauksaimniecības zemes platības vienību salīdzinājumā iekļautajās ES valstīs	177

Nr.	Tabulas nosaukums	Lpp.
1.34.	Slaucamo govju skaita izmaiņas uz izmantotās lauksaimniecības zemes platības vienību pētījumā iekļautajās ES valstīs	180
1.35.	Piensaimniecību ienākumi uz ganāmpulkā esošo slaucamo govī salīdzinājumā iekļautajās ES valstīs	183
2.1.	Intensīvas un ekstensīvas piensaimniecības atšķirību salīdzinājums	214
2.2.	Piena ražošanas intensifikācijas un efektivizācijas salīdzinājums	242
3.1.	Lielāko piensaimniecību sadalījums pa reģioniem	297
3.2.	Izmantotās lauksaimniecības zemes platības izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	299
3.3.	Lauksaimniecības zemes platības izmaiņas uz slaucamo govī pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	301
3.4.	Slaucamo govju skaita izmaiņas salīdzinājumā pētījumā piensaimniecībās	304
3.5.	Slaucamo govju skaita izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	305
3.6.	Realizētā piena absolūtā apjoma izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	307
3.7.	Realizētā piena izmaiņas uz slaucamo govī pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	309
3.8.	Realizētā piena izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	312
3.9.	Ienākošās naudas plūsmas izmaiņas salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	314
3.10.	Ienākošās naudas plūsmas izmaiņas uz slaucamo govī salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	315
3.11.	Ienākošās naudas plūsmas izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	317
3.12.	Izejošās naudas plūsmas izmaiņas salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	319

Nr.	Tabulas nosaukums	Lpp.
3.13.	Izejošās naudas plūsmas izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	320
3.14.	Izejošās naudas plūsmas izmaiņas uz slaucamo govī pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	322
3.15.	Piena ražošanas pašizmaksas izmaiņas pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	324
3.16.	Ilgtermiņa ieguldījumu izmaiņas piena ražošanas intensifikācijas procesos	325
3.17.	Ilgtermiņa ieguldījumu izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	327
3.18.	Ilgtermiņa ieguldījumu izmaiņas uz slaucamo govī pētījumā iekļautajās piensaimniecībās	328
3.19.	Saņemto kredītu izmaiņas lielākajās piensaimniecībās	329
3.20.	Saņemto kredītu izmaiņas uz lauksaimniecības zemes platības vienību salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	331
3.21.	Saņemto kredītu plūsmas izmaiņas uz slaucamo govī salīdzinājumā iekļautajās piensaimniecībās	332
3.22.	Ekspertu vērtējuma rezultāti par piena ražošanas intensifikāciju un piensaimniecības darbību ietekmējošajiem faktoriem	337
3.23.	Piena ražošanas rādītāji apsekotajās piensaimniecībās sadalījumā pēc respondentu izglītības līmeņa	344
3.24.	Vidējie ražošanas rādītāji aptaujā iekļautajās piensaimniecībās sadalījumā pa lauku reģioniem	345

Monogrāfijā lietotie saīsinājumi

AS	akciju sabiedrība	mljrd.	miljards
ASV	Amerikas Savienotās Valstis	MK	Ministru Kabinets
CB	Centrālā Banka	MVU	mazie un vidējie uzņēmumi
EM	Ekonomikas Ministrija	NAP	Nacionālās attīstības plāns
ES	Eiropas Savienība	NVA	Nodarbinātības Valsts aģentūra
EUR	eiro	PESTE	Politiskie, ekonomiskie, sociālie, tehnoloģiskie, ekoloģiskie faktori
EK	Eiropas komisija	PP	pirkspējas paritāte
ha	hektārs	PPS	pirkspējas paritātes standarti
IKP	iekšzemes kopprodukts	PVN	pievienotās vērtības nodoklis
kg	kilograms	PTO	Pasaules tirdzniecības organizācija
KLP	Kopējā lauksaimniecības politika	PCI	Patēriņa cenu indekss
LB	Latvijas Banka	SIA	sabiedrība ar ierobežotu atbildību
LR CSP	Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde	t	tonna
LGA	Latvijas Garantijas Aģentūra	t.i.	tas ir
LIAA	Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra	t.n.	tas nozīmē
LIZ	Lauksaimniecībā izmantojamā zeme	UIN	uzņēmuma ienākuma nodoklis
LR	Latvijas Republika	u.c.	un citi
LR UR	Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs	u.tml.	un tamlīdzīgi
Ls	lati	VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
LV	Latvijas Valsts	ZM	Zemkopības Ministrija
LLKC	Latvijas lauku konsultācijas centrs	z/s	zemnieku saimniecība
LLU	Latvijas Lauksaimniecības universitāte		
milj.	miljons		

Kopsavilkums

Piena ražošana Latvijas lauku reģionos ir plašāk izplatītais saimnieciskās darbības veids un laukos dzīvojošo mājsaimniecību nozīmīgākais ienākumu avots. Tāpēc piena ražošanas intensitātes un apjoma palielināšanas sociāli ekonomiskie, tehnoloģiskie un ekoloģiskie aspekti pastāvīgi atrodas zinātnieku, politiķu, lauku uzņēmējdarbības profesionāļu un potenciālo uzņēmēju uzmanības lokā. Zinātniskā pētījuma tēmas *"Globalizācija un piena ražošanas intensifikācijas ekonomiskie aspekti Latvijas piensaimniecībās"* aktualitāte tiek saistīta ar piensaimniecību salīdzinoši lielo īpatsvaru lauku uzņēmējdarbības vidē un bagātajām piena ražošanas tradīcijām lauku reģionos. Pateicoties salīdzinoši zemajām tehniski ekonomiskajām un ekoloģiskajām uzņēmējdarbības barjerām lauku saimnieciskās darbības vidē, piensaimniecībās saražotā produkcija saglabā savu dominējošo stāvokli pārējo lopkopības produktu vidū. Lielākās un mazākās saimnieciskās darbības vienībās saražotais un tirgū pārdotais vai piena pārstrādes uzņēmumiem nodotais piens daudzām mājsaimniecībām laukos ir galvenais un stabilākais rīcībā esošā ienākuma avots, kas tiek izmantots ne tikai piena ražošanā iesaistīto ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, bet arī lauku iedzīvotāju atražošanai nepieciešamo resursu iegādei, nacionālās identitātes un kultūras bagātību saglabāšanai.

Neskatoties uz nozarē notiekošiem pozitīviem restrukturizācijas procesiem un lauku saimniecībās īstenotajiem intensifikācijas pasākumiem, Latvijā arvien vēl ir salīdzinoši zema ražošanas efektivitāte – lauksaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvara attiecība pret nozarē saražoto IKP – 3,75 (ES vidēji 1,5–2). Lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības kvantitatīvās un kvalitatīvās izmaiņas reģionos skaidri norāda uz lauku vides sociāli ekonomisko polarizāciju – lauku saimniecības, kas nodarbojas ar lauksaimniecības produktu ražošanu Latgales reģionā, ienākumu ziņā pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā arvien lielākā mērā atpaliek no pārējiem reģioniem, kuros pastāv labvēlīgāki apstākļi saimniekošanai laukos. Līdz ar to pasliktinās Latgales reģionā strādājošo piensaimniecību un pārējo lauku saimniecību konkurētspēja nepieciešamo resursu iegādē, lai īstenotu ražošanas intensifikācijas pasākumus

Pētījumā veikta detalizēta piensaimniecības rādītāju analīze pa lauku reģioniem un valstī kopumā, kas parāda, ka augstākā slaucamo govju ražīguma izmaiņu stabilitāte tiek konstatēta lauku reģionos kopumā, pateicoties atšķirīgajām un nereti pretējā virzienā vērstām govju ganāmpulka izmantošanas intensitātes izmaiņām, sekmējot dažādos reģionos strādājošo piensaimniecību polarizēšanos, ņemot vērā rīcībā esošā ienākumu atšķirību palielināšanos. Tas nozīmē, ka valstī īstenotajā lauksaimniecības politikā pastāv būtiskas nepilnības – tā lielākā mērā sekmē straujāku bagātības vairošanos Kurzemē, Zemgalē un Pierīgā, reģionos ar dabiskām priekšrocībām piena un citu lauksaimniecības produktu ražošanā. Bet Latgales reģionā tā kopā ar reģionālās attīstības politiku sekmē nabadzības un sociālās izolētības draudu pastiprināšanos.

Līdz ar globalizācijas dimensijas pastiprināšanos piena un citu lauksaimniecības produktu ražošanā zinātniskajā darbā liela uzmanība tiek veltīta ES kopējai lauksaimniecības politikai, tās ietvaros īstenotajām reformām, to ietekmei uz saimnieciskās darbības vides izmaiņām Latvijas lauku reģionos. Eiropas Savienībā pastāvošā Baltijas un citu jaunāko dalībvalstu zemnieku diskriminācija ne tikai sekmē nacionālās bagātības polarizācijas tendenci pastiprināšanos, bet arī nonāk pretrunā ar ES ģenerālajiem mērķiem – nodrošināt solidaritāti starp dalībvalstīm, piedāvāt vienādas iespējas un sekmēt ekonomisko un sociālo kohēziju. Šāda divkosīga ES politika būtiski pazemina Latvijas piensaimniecību konkurētspēju un attālina Latvijas piensaimniecību ienākumu līmeni no ES vidējā ienākuma līmeņa nodarbinātajiem lauksaimniecībā.

Apzinoties globalizācijas draudu un iespēju pastiprināšanos piena un citu lauksaimniecības produktu ražošanā, pētījumā liela uzmanība tiek veltīta starptautiskam salīdzinājumam. Tā ietvaros Latvijas piensaimnieku ražošanas intensifikācijas rezultātā saražotā piena kvantitatīvās un kvalitatīvās izmaiņas tiek salīdzinātas ar analogiskiem piensaimniecību darbības rādītājiem Dānijas, Igaunijas, Lietuvas, Somijas un Zviedrijas piensaimniecībās. Pētījuma rezultāti pierāda, ka, neskatoties uz identificētajām pozitīvajām pārmaiņām, ekonomikas globalizācijas apstākļos Latvijas piensaimniecībās pastāv lielas iespējas palielināt slaucamo govju ganāmpulka un rīcībā esošās lauksaimniecības zemes izmantošanas efektivitāti, tādējādi sasniedzot

dzot augstākus intensifikācijas rezultātus un paaugstinot konkurētspēju iekšzemē un globālās ekonomikas sistēmās. Latvijas piensaimniecībām vērtīga pieredze var tikt pārmantota no kaimiņvalstī Igaunijā strādājošajām piensaimniecībām, kurās tiek sasniegti nepilnas divas reizes augstāki zemes izmantošanas efektivitātes rezultāti, izmantojot mēroga efektu piena ražošanas intensitātes palielināšanai gan absolūtā nozīmē, gan saistībā ar saražotā un pārstrādei nodotā piena apjomu uz rīcībā esošās lauksaimniecības zemes platības vienību.

Lai iegūtu papildus un detalizētāku priekšstatu par piensaimniecību darbības intensifikācijas iespējām lauku reģionos, pētījumā tiek veikta piensaimniecību aptauja un ekspertu diskusija. Apkopojot atsevišķās pētījuma sadaļās iegūtos rezultātus un izmantojot sistēmiskas pieejas metodi, izveidoti piensaimniecību darbības intensifikācijas modeļi par Latvijas reģionu piensaimniecībās sasniegtā piena ražošanas intensifikācijas līmeņa, saimnieciskās darbības rentabilitātes, rīcībā esošo resursu un veicamo piena ražošanas intensifikācijas pasākumu savstarpējo saistību un mijiedarbību. Tas dod iespēju interesentiem precīzāk apzināt lauku reģionos strādājošās piensaimniecībās sasniegto piena ražošanas intensifikācijas līmeni un to izvērtēšanā izmantojamās rādītājus, un nozīmīgākos turpmāk īstenojamās saimnieciskās darbības intensifikācijas virzienus.

Pētījuma rezultāti var būt saistoši ne tikai piensaimniecību vadītājiem un/vai īpašniekiem. Šajā darbā interesantas un inovatīvas atziņas var iegūt arī studenti un zinātnieki. Darba ietvaros izdarītie secinājumi un priekšlikumi izmantojami turpmākajiem pētījumiem par dažādiem piensaimniecību darbības intensifikācijas sociāli ekonomiskajiem, tehniskajiem un ekoloģiskajiem aspektiem. Zinātniskā darba rezultāti var būt piemērojami vadības lēmumu pieņemšanai gan piensaimniecības vadības līmenī, gan pašvaldību un valsts institūcijās, konkrētu pasākumu un valdības lēmumu projektu izstrādāšanai par valsts atbalsta politikas elastības un efektivitātes paaugstināšanu saistībā ar lauku saimnieciskās darbības vides konkurētspējas palielināšanos globālā aspektā un iespēju atšķirību samazināšanai starp lauku reģioniem.

Summary

Milk production in Latvian rural areas is widely spread, being one of the most common economic activities in rural areas and it is most important source of income for the household. Therefore, milk production intensity and volume increase in socio-economic, technological and ecological aspects are regularly watched by scientists, politicians, rural business professionals and potential entrepreneurs. Scientific research theme "Globalization and dairy intensification of the economic aspects of Latvian dairy farms" topicality is associated with a relatively high proportion of dairy farming in the rural business environment and the rich tradition of milk production in rural areas. Due to the relatively low level of technical economic and environmental barriers to rural business operating environment, dairy farms output retains its dominance among other livestock products. In largest and smallest operating units produced and sold in the market or transferred to dairies milk, for many households in rural areas is a major and stable source of disposable income, which is not used only to meet the needs of economically active population involved in milk production, but also the rural population into reproduction of resources needed for the purchase, national identity and cultural wealth preservation.

Despite the positive-going industry restructuring processes and farm intensification of measures implemented, still there is relatively low production efficiency in Latvia – the proportion of the population engaged in agriculture sector relative to the GDP – 3,75 (EU average 1,5–2). The agricultural sector generated value-added of quantitative and qualitative changes in the region clearly indicates the rural socio-economic polarization – farms engaged in agricultural production in Latgale region, in terms of revenue after Latvia joined the European Union is increasingly lagging behind the other regions where there are favorable conditions for farming. Therefore for working dairy farms and other farms in Latgale region the competitiveness in terms of purchase necessary resources, to implement the intensification of production activities, is getting worse.

The study presents a detailed performance analysis of dairying by rural areas and the country as a whole, showing that higher dairy cow

productivity change in stability is found in rural areas in general, due to the different and sometimes opposite direction facing cows herd intensity changes, promoting dairy farms in different regions of the polarization in the light of disposable income disparities. This means that in national agricultural policy exists a serious shortcomings – thus helps rapidly to promote multiplication of wealth in Kurzeme, Zemgale and near Riga, areas with natural benefits for production of milk and other agricultural products. But the Latgale region together with regional development policy contributes a threat of poverty and social isolation.

Along with globalization intensification in production of dairy and other agricultural products, in study major attention was focused to the general policy of agriculture in EU, the framework of the reforms implemented, impact on the operating environment changes Latvian rural areas. The existing farmers' discrimination by European Union in the Baltic and other newest members not only contribute to the stronger national wealth polarization tendencies, but also runs counter to the objectives of the EU general goals – to ensure solidarity between member countries, to offer equal opportunities and promote economic and social cohesion. This ambivalent EU policy significantly reduces the competitiveness of Latvian dairy farms and alienates Latvian dairy farming income from the EU's average income for employed in agriculture.

Aware of the threat of globalization and the possibility of intensification in the production of milk and other agricultural products, in study, great attention is paid to international comparison. Result of Latvian dairy production intensification the quantity and quality changes in produced milk are compared with analogue performances of dairy farms in Denmark, Estonia, Lithuania, Finland and Sweden. Results indicate that, despite the identified positive changes, because of the economic globalization there are great opportunities for Latvian dairy farms to increase the numbers of dairy cows and existing agricultural land use efficiency, thus achieving a higher outcome of the intensification and increasing their competitiveness in the domestic and global economies. For Latvian dairy farms valuable experience can be inherited from dairy farms in a neighboring Estonia, they achieve nearly 2 times higher land use efficiency results using the returns to

scale in milk production intensity increase both in absolute terms and in relation to the production and processing of milk volume transferred on existing agricultural land unit area.

For further and more detailed view of the possibilities for the intensification of dairy farming activities in rural areas, the study carries out a survey of dairy farms and expert discussion. Summing up the individual sections of the study and the results obtained using a method of systematic approach, has been established a models of intensification of dairy farms on achieved level of intensification in dairy farms of Latvian region, operating profitability, interdependence and interaction between the available resources and dairy intensification measures. This gives interested parties the opportunity to more accurately identify the achieved level of intensification in milk production in rural areas and indicators which are used for their evaluation and the most important directions in further intensification of economic activity. The research results can be binding not only for dairy-managers and/or owners. In this work interesting and innovative ideas can also be obtained by students and scholars. In this work also students and scientists can get interesting and innovative ideas.

Conclusions and recommendations of this framework can be used in future research on a variety of dairy farming intensification of activities for socio-economic, technical and environmental aspects. Research results can be applied to management decisions in dairy management level, both local and national institutions, specific measures and the government's decision to develop a blueprint for state aid policy, increase flexibility and efficiency in relation to rural operating environment competitiveness at the global perspective and the possibility of reducing disparities between rural areas.

Ievads

Piena ražošana Latvijas lauku reģionos ir plašāk izplatītais saimnieciskās darbības veids un laukos dzīvojošo mājsaimniecību nozīmīgākais ienākumu avots. Tāpēc piena ražošanas dažādi sociāli ekonomiskie, tehnoloģiskie un ekoloģiskie aspekti pastāvīgi atrodas zinātnieku, politiķu, lauku uzņēmējdarbības profesionāļu un potenciālo uzņēmēju uzmanības lokā. Zinātniskā pētījuma tēmas *"Globalizācija un piena ražošanas intensifikācijas ekonomiskie aspekti Latvijas piensaimniecībā"* aktualitāte tiek saistīta ar piensaimniecību salīdzinoši lielo īpatsvaru lauku uzņēmējdarbības vidē un senajām piena ražošanas tradīcijām lauku reģionos. Pateicoties salīdzinoši zemajām tehniski ekonomiskajām uzņēmējdarbības barjerām lauku saimnieciskās darbības vidē, piensaimniecībā saražotā produkcija saglabā savu dominējošo stāvokli pārējo lopkopības produktu vidū. Lielākās un mazākās saimnieciskās darbības vienībās saražotais un tirgū pārdotais vai piena pārstrādes uzņēmumiem nodotais piens daudzām mājsaimniecībām laukos ir galvenais un stabilākais rīcībā esošā ienākuma avots, kas tiek izmantots ne tikai piena ražošanā iesaistīto ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, bet arī lauku iedzīvotāju atražošanai nepieciešamo resursu iegādei un nacionālās identitātes saglabāšanai.

Piena ražošanas ieguldījums lauksaimniecības nozarē saražotās pievienotās vērtības apjomā pārsniedz 20%. Piensaimniecībā saražotie produkti nodrošina darbu vairāk kā 4 tūkstošiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem pilsētās. Piena pārstrādes uzņēmumos saražoto produktu eksporta vērtība pārsniedz 50 milj. Ls, un ražošanas diversifikācijas pasākumi ir sekmējuši importēto piena produktu apjoma samazināšanos par summu, kas pārsniedz par 14 milj. Ls. Turklāt pēdējos gados globālo konkurences spēku ietekmē vērojams piensaimniecībā saražotā un nepārstrādāta piena eksports, kura vērtība pēdējos trīs gados pārsniedz 40 milj. Ls. Tādējādi piensaimniecības tiešā un netiešā veidā sekmē valsts iekšzemes kopprodukta palielināšanos un ārējās tirdzniecības bilances uzlabošanos, kā arī pozitīvi ietekmē ekonomiski aktīvo iedzīvotāju nodarbinātības līmeņa palielināšanos lielākās un mazākās pilsētās. Šajos aspektos atklājas piensaimniecību darbības sociālais nozīmīgums un *zinātniskā pētījuma aktualitātes sociāli ekonomiskā dimensija*.

Monogrāfijas pētījumu rezultātos atklājas piensaimniecību spēja elastīgi piemēroties mainīgajai uzņēmējdarbības videi laukos un sociāli ekonomiskajiem satricinājumiem valsts līmenī pasaules finanšu krīzes un citu globāla rakstura izaicinājumu ietekmē. Par to liecina piena ražošanas kvantitatīvo rādītāju izmaiņu analītiskais izvērtējums pēdējo 10 gadu laikā. Pētījumā atklājas, ka nozīmīgākais globāla rakstura satricinājums ir saistīts ar pielāgošanos ES prasībām laika periodā no 2001. gada līdz 2004. gadam, kad saražotā piena apjoms valstī samazinājās par 65 tūkst. t jeb nepilniem 10%. Bet globālās finanšu krīzes izraisītās ekonomikas recesijas apstākļos pārstrādes uzņēmumiem pārdotā piena apjoms samazinājās tikai par 10 tūkst. t jeb 1,2%. Jau 2011. gadā piensaimniecībās saražotā piena apjoms bija lielāks salīdzinājumā ar pirms krīzes periodu. Tas liecina par piensaimniecību salīdzinoši augsto konkurētspēju lauku saimnieciskās darbības vidē, kuru veido tehniski ekonomiska un sociāla rakstura uzņēmējdarbības īpatnības lauku reģionos.

Otra, ne mazāk nozīmīga darba aktualitātes dimensija ir saistīta ar piensaimniecību darbības intensifikāciju. Neskatoties uz ES un Latvijas valdības noteiktajiem piena ražošanas ierobežojumiem, daudzās piensaimniecībās intensifikācijas pasākumi tiek piemēroti gan saražotā piena apjoma palielināšanai resursu ierobežotības apstākļos, gan sasniegtā ražošanas līmeņa saglabāšanai, pielietojot intensīvai saimniekošanai atbilstošākas piena ražošanas tehnoloģijas. Slaucamo govju ganāmpulka ražīguma un rīcībā esošās lauksaimniecības zemes auglības palielināšanā Latvijas piensaimniecībām arvien lielākā mērā nākas rēķināties ar globāla rakstura draudiem un iespējām. Jaunās ES Kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros paredzētā piena kvotu atcelšana 2015. gadā paver jaunas iespējas piensaimniecību darbības intensifikācijai un mēroga efekta izmantošanai piena ražošanas tālākai palielināšanai, kombinējot piensaimniecību rīcībā esošo resursu ražīguma palielināšanu ar ES un Latvijas valsts finanšu atbalsta radītajām iespējām.

Nākamajā ES budžeta plānošanas periodā līdz 2020. gadam piena ražošanas intensifikācijā piemērotajās tehnoloģijās sagaidāmas globāla rakstura pārmaiņas. To saturu, galvenokārt, nosaka ES politikā ietvertās prasības vides aizsardzības jomā un intensifikācijas procesos radītā piesārņojuma samazināšanai. Tas nozīmē, ka lielāku uzmanību vajadzēs veltīt dažādu

piena ražošanas procesu intensifikācijas modernizācijai, pielietojot inovatīva rakstura elementus, kuri lielākā mērā būs saistīti ar zinātnisko pētījumu rezultātiem biotehnoloģijās un gēnu inženierijā, kā arī mājdzīvnieku labturības pasākumu izstrādē un to piemērošanā.

Piensaimniecību saimnieciskajā darbībā piena ražošanas intensifikācijas pasākumi nereti tiek apvienoti ar ekstensīviem ražošanas apjoma palielināšanas pasākumiem, kas vērsti uz saimniekošanas subjekta rīcībā esošā ienākuma maksimizāciju, ņemot vērā konkrētas piensaimniecības dabiskās un iegūtās konkurētspējas priekšrocības. Tāpēc darba ietvaros tiek izstrādāta metodoloģija ražošanas intensifikācijā un ekstensifikācijā izlietoto resursu efektivitātes novērtēšanai, kas dod iespējas piensaimniecībām izveidot konkrētiem saimniekošanas apstākļiem piemērotāku pasākumu kombināciju, lai palielinātu izmantoto resursu efektivitāti un paaugstinātu rīcībā esošo ienākumu – saimnieciskās darbības peļņu un rentabilitāti.

Trešā monogrāfijas aktualitātes dimensija ir saistīta ar piensaimniecību darbību lauku reģionos ar atšķirīgu konkurētspēju un reģionālās attīstības problēmu aktualizēšanos. Daudzos zinātniskajos pētījumos ir pierādīta dabisko un iegūto konkurētspējas atšķirību esamība un šo atšķirību pastiprināšanās valsts lauku reģionos pēdējos 10 gados, kam seko lauku saimnieciskās vides konkurētspējas līmeņa pazemināšanās reģionos ar sliktākiem objektīva rakstura saimniekošanas apstākļiem. Šo atšķirību ietekmē dažādos reģionos pielietotie piena ražošanas intensifikācijas pasākumi dod atšķirīgu ekonomisko efektu saistībā ar piensaimniecību rīcībā esošā ienākuma palielināšanos, kas monogrāfijā tiek uzskatīts par intensifikācijas pasākumu nozīmīgāko mērķi. Īpaši liela sociāli ekonomiska nozīme piensaimniecību darbībai ir laukos dzīvojošo ekonomiski aktīvo iedzīvotāju nodarbinātības problēmu risinājumā. Pēdējos gados piena ražošanas darbietilpības apjoms ir sasniedzis 30 tūkstošus pilna laika nodarbināto vienības, kas tiek vērtēts kā nozīmīgs ieguldījums nodarbinātības un māsaimniecību ienākumu paaugstināšanai laukos, kā arī samilzušo reģionālās attīstības problēmu risinājumā.

Monogrāfijas *zinātniskā aktualitāte* ir saistīta ar pētījumā identificēto nozīmīgāko vietējās un globālās izcelsmes problēmu cēloņu pētījumiem saistībā ar piena ražošanas tehnoloģiju intensifikāciju, pastāvot atšķirīgam

piensaimniecību darbības intensitātes līmenim lauku reģionos. Zinātnisko publikāciju izpētes rezultātā tika izvērtēts pietiekošs skaits zinātnisko darbu par dažādiem ražošanas intensifikācijas aspektiem uzņēmējdarbībā lauku saimnieciskās darbības vidē, kurus pēdējos 10 gados veikuši A. Jemeljanovs (2008), V. Strīķis (2007), A. Vēvers (2007), A. Rijkure un A. Ābeltiņa (2007), D. Jonkus (2007), J. Blūzmanis (2006), K. Špoģis (2005), kā arī citi zinātnieki. Izpētot zinātniskās publikācijas par pētījumu rezultātiem, tiek konstatēts, ka esošajos pētījumos netiek skaidri nošķirta intensīvas piena ražošanas tehnoloģijas no ekstensīvu tehnoloģiju pielietošanas ražošanas apjoma palielināšanai. Vietām ražošanas intensifikācijas rādītāji tiek lietoti ražošanas efektivitātes novērtēšanā, kas samazina zinātniskajos pētījumos iegūto rezultātu praktisko pielietojamību un paplašina nenoteiktības lauku intensifikācijas procesos izlietoto resursu ražīguma objektīvā izvērtēšanā.

Piensaimniecības un piena produktu ražošanas problēmas un to iespējamās risinājumus Latvijā ir pētījuši A. Miglavs (2006., 2007) un I. Driksna (2002., 2004); piena ražošanas produktivitātes un kvalitātes problēmas – D. Jonkus (2007), J. Blūzmanis (2006), V. Jonins (1999), U. Vievals (1998) u.c.; perspektīvākās un ekonomiski izdevīgākās tehnoloģijas piena ražošanā – V. Zujs (2005), J. Priekulis (2000., 2003., 2004), A. Laurs un J. Priekulis (2001) u.c.; pievienotās vērtības palielināšanas problēmām piensaimniecībā ir pievērsusies A. Krieviņa (2011). Ražošanas faktoru kombinēšanas iespējas intensifikācijas kontekstā ir pētījuši M. Kasons (*M. Casson*, 2003), P. F. Drakers (*P. F. Drucker*, 1985), D. Hans (*Д. Хан*, 1997), D. Hārpers (*D. A. Harper*, 2003). Ar intensifikāciju saistītu aspektu izpētē piensaimniecībā saistās C. Nikolsona un M. Stefansona (*C. Nicholson and M. Stephenson*, 2007), Dž. M. Biklija (*J. M. Bickley*, 2003), M. Grifina (*M. Griffin*, 2000) un citu zinātnieku veiktie pētījumi. Zinātnisko pētījumu rezultātu analīze liecina, ka piena ražošanas intensifikācijas politiskie, sociāli ekonomiskie, tehnoloģiskie un ekoloģiskie vietējās un globālās izcelsmes aspekti lauku reģionu piensaimniecībās ir salīdzinoši maz pētīti un zinātniskajā telpā ir nepietiekošs priekšstats par nozīmīgākajām problēmām un to iespējamajiem risinājumiem Latvijas lauku reģionos, ņemot vērā atšķirīgās objektīva un subjektīva rakstura konkurētspējas atšķirības lauku saimnieciskās darbības vidē.

Pamatojoties uz pētījuma aktualitātes pamatojumā iekļautajiem argumentiem, darbam tiek noteikts šāds **pētījuma objekts**: piensaimniecību darbības intensifikācijas ekonomiskie aspekti globalizētā saimnieciskās darbības vidē, un šāds **pētījuma priekšmets**: piensaimniecību darbības intensifikācijas aspektu analītisks izvērtējums Latvijas lauku reģionos, ņemot vērā vietējā un globālā rakstura draudus un iespējas.

Ņemot vērā augstāk izklāstītos argumentus par tēmas "*Globalizācija un piena ražošanas intensifikācijas ekonomiskie aspekti Latvijas piensaimniecībās*" aktualitāti, zinātniskā pētījuma objektu un priekšmetu, darbam tiek noteikts šāds *pētījuma mērķis*:

analītiski izvērtēt piensaimniecību darbības intensifikācijas ekonomiskos aspektus Latvijas reģionos, ņemot vērā nozīmīgākos vietējā un globālā rakstura draudus un iespējas.

Darba mērķa sasniegšanai tiek noteikti šādi *zinātniskā pētījuma uzdevumi*:

- izvērtēt piensaimniecību darbības intensifikācijas teorētiskos ekonomiska rakstura aspektus Latvijas piensaimniecībās;
- izstrādāt metodoloģiju piensaimniecību darbības intensifikācijas procesu un valsts subsīdiu ietekmes novērtēšanai un noteikt piemērotākās metodes izlietoto resursu efektivitātes aprēķiniem dažādiem intensifikācijas pasākuma veidiem;
- analītiski izvērtēt Eiropas Savienības KLP ietvaros īstenotās reformas saistībā ar piensaimniecību darbības intensifikāciju un veikt Latvijas piensaimniecību darbības starpvalstu salīdzinājumu;
- izanalizēt un atklāt nozīmīgākos piensaimniecību darbības intensifikācijas rezultātus Latvijas reģionos saistībā ar intensifikācijas pasākumu piemērošanu slaucamo govju ganāmpulka ražīguma un izmantotās LIZ auglības palielināšanu;
- balstoties uz situācijas izvērtējumu, izstrādāt katram reģionam (Rīga, Pierīga, Vidzeme, Kurzeme, Zemgale un Latgale) piemērotāko attīstības modeli piensaimniecību darbības intensifikācijas paplašināšanai un padziļināšanai;

- noskaidrot ekspertu un piensaimniecībās strādājošo uzņēmēju viedokli par piensaimniecību darbību ietekmējošiem nozīmīgākajiem faktoriem un izstrādāt pasākumus intensifikācijas līmeņa paaugstināšanas veicināšanai piensaimniecību darbībā Latvijas reģionos.

Iepriekš minētie zinātniskā pētījuma aktualitātes pierādījumi, kā arī noteiktais mērķis un tā sasniegšanai izvirzītie uzdevumi dod iespēju izvirzīt šādu *pētījuma hipotēzi*:

piensaimniecību darbības intensifikācijas procesi lielā mērā ir atkarīgi no dabiskām un iegūtām priekšrocībām Latvijas reģionos un valsts atbalsta, kas nenodrošina piensaimniecību ienākumu plūsmas pieauguma stabilitāti visā valsts teritorijā.

Darba mērķa sasniegšanai, uzdevumu izpildei un hipotēzes pārbaudīšanai tiek noteikts pētījuma periods laika posmā no 2004. līdz 2013. gadam. Bet atsevišķos gadījumos, nolūkā iegūt skaidrāku priekšstatu par kādu no pētījuma aspektu cēloņiem, pētījuma periods tiek paplašināts līdz 2000. gadam. Turklāt, veicot pētījumu, jāreķinās ar Centrālās Statistikas pārvaldes darbības īpatnībām un uzskaites specifiku, tā rezultātā atsevišķos gadījumos pētāmo problēmu kvantitatīvam un kvalitatīvam izvērtējumam izmantojamās rindas tiek saīsinātas.

Monogrāfijas mērķa sasniegšanai, uzdevumu izpildei un hipotēzes pierādīšanai izmantotas vispārzinātniskās kvalitatīvās un kvantitatīvās pētniecības metodes, kas atbilst pētījuma mērķim un uzdevumiem, veidojot zinātniskā pētījuma vienotu metodoloģiju. Nozīmīgākās metodes ir šādas:

- zinātnisko darbu pētīšanas metodes;
- loģiskās pieejas metodes;
- analīzes un sintēzes metodes;
- datu, cēloņu un seku salīdzināšanas metodes;
- indukcijas un dedukcijas metodes;
- vēsturiskās pieejas metodes;
- modelēšanas grafiskās metodes;
- matemātiskās un statistiskās metodes;

- sociālo pētījumu metodes;
- hierarhiju analīzes metodes.

Pētījuma īstenošanai tiek izmantoti Latvijā un ārvalstīs veikto zinātnisko pētījumu rezultāti par piensaimniecības darbības intensifikācijas ekonomiskajiem aspektiem, kas publicēti vietējās un starptautiskās nozīmes zinātniskajos izdevumos. Piensaimniecību darbības intensifikācijas procesu ekonomisko aspektu politiskā ietvara izpētei izmantoti Latvijas Republikas un Eiropas Savienībā izdotie un spēkā esošie normatīvie akti, kā arī cita veida tiesiskie dokumenti. Pētījumā plaši izmantoti statistikas dati, sabiedrisko organizāciju, reģionālo institūciju un ministriju sagatavotie publicētie un nepublicētie dokumenti, kā arī publiskajos izdevumos iekļautā informācija.

Monogrāfijas mērķa sasniegšanai, uzdevumu izpildei un hipotēzes pierādīšanai objektīvu iemeslu dēļ tiek izdarīti šādi *nozīmīgākie pieņēmumi un ierobežojumi*:

- darbā galvenā uzmanība tiek veltīta tādiem nozīmīgākajiem piensaimniecību darbības intensifikācijas objektiem kā rīcībā esošais slaucamo govju ganāmpulks un izmantotā lauksaimniecības zeme;
- piena ražošanas intensifikācijas globālie aspekti tiek saistīti ar Latvijas piensaimniecību darbības iekļaušanos ES Kopējā lauksaimniecības politikā un ES Kopējā ārējās ekonomiskās darbības politikā, kā arī, ņemot vērā piena ražošanas intensifikācijas efektus valstīs, kas atrodas Latvijas piensaimniecību saimnieciskās darbības konkurences ārējā ekonomiskajā telpā;
- ES noteikto piena kvotu ietekme uz piensaimniecībās saražotā piena apjomu palielinājās pārskata perioda otrajā pusē, samazinot piena ražošanas intensifikācijas pasākumu aktualitāti saimniecībās, kurās tiek piemērotas intensīvas piena ražošanas tehnoloģijas;
- darbā lielāka uzmanība tiek veltīta piensaimniecību darbības intensifikācijas procesa galarezultātam – saražotā piena pieaugumam un intensifikācijas procesiem pakļautās lauksaimniecī-

bas zemes ražīguma izmaiņām, kā arī piensaimniecību ieņēmumiem. Datu pieejas ierobežotības dēļ zinātniskajā pētījumā maz tiek pētīti jautājumi par piensaimniecību peļņas izmaiņām;

- piensaimniecību ienākuma aprēķinos tiek pieņemts, ka nozīmīgāko ienākumu daļu veido ieņēmumi par pārstrādes uzņēmumiem pārdoto pienu un piena iepirkuma cenā reģionos nepastāv būtiskas atšķirības.

Monogrāfijā izdarītie pieņēmumi un ierobežojumi ir saistīti ar piensaimniecību darbības intensifikācijas procesu daudzdimensionalitāti un katras dimensijas komplicēto struktūru, no vienas puses, un darba ierobežoto apjomu, no otras puses.

Neskatoties uz to, ka Latvija Eiropas Savienības ekonomiskajā telpā tiek uztverta kā viena no mazākajām valstīm ar salīdzinoši zemu ražošanas intensifikācijas un ienākumu līmeni uz vienu nodarbināto, it īpaši laukos, reģionālā izvērtējumā atklājas jauni valsts attīstības nestabilitātes draudi lauku saimnieciskās darbības vidē, kuri vidējā un ilgākā laika periodā var nelabvēlīgi ietekmēt visas valsts sociāli ekonomisko un politisko attīstību. Piensaimniecību darbības intensifikācijas pētījumā iegūtie rezultāti paver jaunas iespējas turpināt zinātniskos pētījumus šajā virzienā, lai iegūtos rezultātus izmantotu valdības lēmumu izstrādāšanai valsts īstenotās lauksaimniecības politikas elastības un efektivitātes paaugstināšanai, ņemot vērā lauku reģionu dabiskās un iegūtās konkurētspējas priekšrocības.

Veiktais pētījums, tā rezultāti tiek saistīti ar šādām nozīmīgākām *zinātniska rakstura novītātēm*:

- izstrādāta piensaimniecības darbības intensifikācijas ekonomisko aspektu un valsts subsīdiu ietekmes novērtēšanas metodoloģija un piensaimniecības intensifikācijas pasākumu efektivitātes novērtēšanas analītiskās metodes;
- teorētiski pamatots, definēts un skaidrots piensaimniecības darbības intensifikācijas jēdziens, tas tiek analītiski izvērtēts salīdzinājumā ar ekstensifikāciju vai ekstensīvas saimniekošanas veidu, pierādīta intensīvas un ekstensīvas saimniekošanas veidu savstarpējā saistība;

- pirmo reizi veikts komplekss pētījums par piensaimniecību darbības intensifikācijas ekonomiskajiem aspektiem Latvijas reģionos un identificētas nozīmīgākās problēmas;
- pirmo reizi veikts piensaimniecību darbības Baltijas valstīs un Ziemeļvalstīs – Dānijā, Somijā un Zviedrijā – starpvalstu salīdzinājums;
- daudzpusīgi izvērtējot piensaimniecību intensifikācijas attīstību un iespējas Latvijas reģionos, izstrādāts unikāls, katram reģionam piemērotākais attīstības modelis piensaimniecību darbības intensifikācijas paplašināšanai un padziļināšanai;
- analizējot empīriskos piensaimniecību intensifikācijas rādītājus, ekspertu vērtējuma un aptauju rezultātus, noskaidroti piensaimniecību intensifikāciju ietekmējošie būtiskākie faktori.

Pētījuma praktiskais nozīmīgums ir saistīts ar zinātniskajā pētījumā iegūtajiem rezultātiem, kas izmantojami vadības lēmumu pieņemšanā saistībā ar piensaimniecību darbības stratēģiskās attīstības plānošanu un atbilstošāko intensifikācijas pasākumu projektēšanā un īstenošanā. Darba rezultāti var būt noderīgi piensaimniecību intensifikācijas pasākumu veidu izvēlei un efektivitātes novērtēšanā, kā arī izstrādājot piensaimniecību intensifikācijas pasākumu sociāli ekonomisko un ekoloģisko pamatojumu. Valsts līmenī darbs var tikt izmantots valsts un ES atbalsta politikas pilnveidošanai, tās elastības un efektivitātes paaugstināšanai ar mērķi ne tikai sekmēt piena ražošanas intensifikācijas līmeņa paaugstināšanos, bet arī valdības lēmumu izstrādei un pieņemšanai, lai sekmētu lauku reģionu un piensaimniecību līdzsvarotu attīstību, ņemot vērā vietējās izcelsmes un globāla rakstura attīstības iespējas un draudus.